

Moninaisia poetiikkoja kirjallisuushistorian virrassa

Saija Isomaa, Samuli Björninen, Mari Hatavara & Nanny Jolma (toim.), *Kirjailijapoetiikat: Poetiikan näkökulmia kirjailijoiden tuotantoon*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1492. Helsinki: SKS, 2024, 428 s.

Uudemmassa kotimaisessa kirjallisuudentutkimuksessa on jo jonkin aikaa tehty paluuta tekijyyden tutkimukseen. *Kirjailijapoetiikat* on Saija Isomaan, Samuli Björnisen, Mari Hatavaran ja Nanny Jolman toimittama teos, joka sisältää koko joukon oivaltavia avauksia tekijöiden ja heidän teostensa poetiikkaan. 'Poetiikka' on tässä yhteydessä ymmärretty laajasti, niin yksilöllisten kirjailijoiden keinovarantona kuin laajempaa historiallisena poetiikkana. Tosin teoksen pitkä, toimittajien yhdessä kirjoittama johdantoartikkeli korostaa nimenomaan teksti- ja teoskeskeistä kirjailijapoetiikkaa. Kuten toimittajat tiivistävät: "Näkökulmamme kirjailijapoetiikkaan ehdottaa ja nostaa esiin deskriptiivisen poetiikan periaatteita noudattelevaa tekstilähtöistä analyysitapaa ja -järjestystä" (s. 40). Johdannon mukaan kirjailijapoetiikka keskittyy teosten tarkasteluun, jolloin tekijän persoonallisuus, henkilöhistoria ja intentiot eivät kuulu analyysin keskiöön.

Johdantoartikkelissa käydään läpi formalismin, strukturalismin, narratologian ja lajiteorian oppihistoriaa asiantuntevasti ja monipuolisesti, joskin hieman kuivakkaan teoreettisesti ilman elävöittäviä kaunokirjallisuusesimerkkejä. Jotakin johdannon tekstikeskeisyydestä kertoo sekin, että siinä puhutaan "retorisestä narratologiasta" ja "sisäistekijästä" (ss. 38–39) retorisen kertomusteorian ja implisiittisen tekijän sijaan – toisin sanoen nähdään implisiittinen tekijä tekstuaalisena rakenteena sen sijaan, että sitä ajateltaisiin todellisen tekijän versiona tai jatkumona. Teoksen yksittäiset luvut, joissa perehdytään jonkun tietyn kirjailijan poetiikkaan, kuitenkin rikastavat keskustelua ja siirtävät poetiikan tutkimusta myös tekstin kehysten ulkopuolelle. Tässä mielessä johdannossa korostettu tekstikeskeinen poetiikka ei täysin vastaa jatkossa tulevia käytännön analyyssejä, joissa on nähtävissä myös historiallista kontekstuaalisointia ja kirjailijan yhteiskunnallisen toiminnan kartoitusta.

Kirjailijapoetiikat on jaettu kahteen osaan, joista ensimmäinen keskittyy 1800-luvun romantiikkaan ja realismiin sekä 1900-luvun ensimmäisen puoliskon varhaiseen modernismiin. Tämä on kokonaisuutena vahva osio, joka tarjoaa uusia, näkemyksellisiä luentoja kirjallisuushistorian enemmän tai vähemmän keskeisistä hahmoista.

Osion avaavassa, erinomaisessa artikkelissa Kati Launis hahmottaa Charlotta Falkmanin sentimentalistista ja moralistista tuotantoa "didaktisen poetiikan" valossa, korostaen samalla – eräitä muita teoksen lukuja enemmän – temaat-

tista tulkintaa ja historiallista kontekstualisointia. Saija Isomaa puolestaan lukee K. J. Gummerusta ”melodramaattisen poetiikan” näkökulmasta. Isomaan artikkelin yhtenä kiinnostavana huomiona on, että ”ensimmäisen suomenkielisen romaanin” tittelistä kilpaileva Gummeruksen jatkokertomuksena julkaistu *Johannes, töllin lapsi* (1864) ei ole juurikaan saanut osakseen tutkimuksellista huomiota – kenties johtuen myös teoksen suhteellisen vähäisistä taiteellisista ansioista. Isomaa esittää rohkean arvion Gummeruksen tekijäkuvasta toteamalla, että ”syyt kaanonin ulkopuolelle jäämiseen löytyvät todennäköisemmin tuotannosta kuin esimerkiksi kirjailijan yhteiskunnallisesta asemasta” (s. 84).

Kokoelma tarjoaa myös narratologisia näkökulmia suomalaisten klassikoiden teoksiin. Analyysissään Minna Canthin tuotannon tajunnankuvauksen keinoista Mari Hatavara esittää tärkeän huomion, jonka mukaan kotimaisen kirjallisuuden klassikkoja on totuttu lukemaan temaattiselta kannalta, jolloin esimerkiksi suurin osa tähänastisesta Canth-tutkimuksesta ”painottaa teosten yhteiskunnallista kontekstia ja sisällönanalyysejä” (s. 112). Samalla linjalla jatkaa Anna Kuutsa, jonka tarkka luenta Maria Jotunin dialogikerronnasta tuo näkyviin niitä kielellisiä ja kerronnallisia keinoja, joita ajankuvaan tai naiskuvaan keskittyvä temaattinen tulkinta ei ole kokenut tutkimisen arvoiseksi. Kuutsa kirjoittaaakin, että ”[a]iempi tutkimus on nostanut esiin yksittäisten novellien tai teemojen esitystapoja, mutta niiden näkökulma ei ole etualaistanut novellituoannon kokonaispoetiikkaa eli esityskeinoja” (s. 142).

Poetiikka – esimerkiksi Hatavaran ja Kuutsan harjoittama narratologia – tarjoaa terävän tulokulman, jonka kautta tuttu kansalliskirjallisuus alkaa tuntua taas uudelta ja ajankohtaiselta. Lavean temaattista tulkintatapaa vastustaa myös Pirjo Lyytikäisen kognitiiviseen poetiikkaan kytkeytyvä analyysi Volter Kilven tuotannosta. Lyytikäinen tarjoaa lähiluennan *Alastalon salissa* -romaanin (1933) tekstikatkelman ”kuvakerronnasta”, jossa huomio kiinnittyy sellaisiin ”sirpaleisiin” ja yksityiskohtiin, jotka avaavat ikkunoita romaanin laajempaan kokonaisuuteen.

Teoksen toinen osa on otsikoitu laveasti ”Nykykirjallisuus”, jolla tarkoitetaan tässä yhteydessä suurelta osin 2000-lukua. Tämä osio on antoisa sekin, joskin hieman ensimmäistä osaa epätasaisempi sen moniaineksisuudesta johtuen. Itse asiassa kokoelman neljästätoista luvusta peräti kymmenen käsittelee suomalaista kirjallisuutta. Mikäli teos olisi keskitetty yksinomaan suomalaiseen kirjallisuuteen, kokonaisuus olisi nähdäkseen erinomaisen yhtenäinen. Tällöinkin lukija jää kaipaamaan 1900-luvun jälkimmäisen puoliskon kirjallisuuden käsittelyä, mutta kenties tällainen historiallinen jatkumo ei ole ollut toimittajien tarkoituksena.

Myös teoksen toisessa osiossa on erilaisia poetiikoita: Hanna Samola tutkii ilmaisuvoimaisessa tekstissään Anu Kaajan teosten värikästä kuvastoa intermediaalisen ja visuaalisen poetiikan keinoin, Maria Laakso puolestaan kartoittaa Kari Hotakaisen huumorin poetiikkaa. Laakso aloittaa onnekkaasti jo Hotakaisen varhaisteoksesta *Buster Keaton. Elämä ja teot* (1991), jolloin kokoel-

maan saadaan puhetta myös 1900-luvun lopun suomalaisesta kirjallisuudesta. Näkökulmia suomalaisen kirjailijakuvan uusiin muotoihin tarjoavat myös Mika Hallila ja Laura Piippo, jotka jatkavat ansiokkaasti aiemmasta tuotannostaan tutulla uralla. Hallila hahmottaa metamodernistista ”oskillaation poetiikkaa” Asko Sahlbergin romaaneissa, kun taas Piippo tutkii tekijänimeä osana Jaakko Yli-Juonikkaan laajempaa poetiikkaa, jossa yhdistyvät ”erilaiset tyyli, näiden parodiat ja pastissit sekä monenlaisilla tekstien- ja medioidenvälisyyksillä operoivat kokeilut” (s. 394). Sahlbergin tuotannon eettisestä ja temaattisesta yhtenäisyydestä poiketen Yli-Juonikkaan tapauksessa selkeä, teoksesta toiseen jatkuva tekijäeetos vaihtuu tekijänimen ylläpitämäksi liikkuvaksi merkitysverkostoksi, joka voi ilmeisesti sisältää minkälaisia muoto- ja lajikoikeiluja tahansa.

Kokoelman kansainvälistä kirjallisuutta käsittelevät luvut – Iida Pöllänen asiantunteva esitys kosmopoliittisen Nella Larsenin intertekstuaalisesta poetiikasta ja sen suhteesta afrikkalais-amerikkalaiseen kirjallisuuteen, Sari Kivistön tarkka analyysi antiikin myyteistä ja troopeista Nobel-palkitun Louise Glückin lyriikassa, Elise Kraatilan kiehtova kartoitus afrikkalais-amerikkalaisen N. K. Jemisinin fantasiatuotannon ”välineellisestä” poetiikasta ja politiikasta sekä Eila Rantosen pätevä luenta ruotsalaisen Jonas Hassen Khemirin postmodernista realismista ja monikulttuurisen yhteiskunnan monikielisyyden kuvauksesta – ovat kaikki informatiivisia ja mielenkiintoisia tekstejä. Kuitenkin ne hieman katkovat kirjassa hahmotettavissa olevaa suomalaisen kirjallisuuden ”tarinaa”, olkoonkin, että tuo tarina on väistämättä osittainen pikemminkin kuin suuri metanarratiivi.

Yhtäältä myös Anna Pakarisen analyysi Cheekin rap-lyriikasta on poikkeama kirjassa vallitsevasta suomalaisen proosakirjallisuuden linjasta. Toisaalta poikkeama ei haittaa, sillä Cheekin sanoituksista hahmottuvaa ”resilienssin poetiikkaa” rakentava artikkeli – joka huomioi esimerkiksi ”Keinu”-kappaleen (2015) kipeän heilunnan hyvin- ja pahoinvoinnin välillä samoin kuin sen ilmeisen Eino Leino -pohjatekstin – on laadukkaan kokoelman hienoimpia tekstejä. Juuri Cheek (kuka muu muka?) osoitetaan artikkelissa varsin varteenotettavaksi sanasepoksi suomalaisen rap-musiikin kentällä, pitää lukija (tai kuuntelija) sitten artistin tekijäkuvasta tai ei.

Erityisen kiinnostavaa kirjailijapoetiikassa on nähdäkseni tekstipoetiikan kytkeminen laajempaan kirjailijakuvaan, mukaan lukien kirjailijan toiminen kulttuurin, yhteiskunnan, tuotannon, kustannustoiminnan, vastaanoton, markkinoinnin ja julkisuuden laajemmalla kentällä. Teksti- ja teoskeskeisyyttä korostavassa teoksessa on avauksia tähänkin suuntaan, myös suomalaista kirjallisuutta käsittelevien lukujen ulkopuolella. Esimerkiksi Elise Kraatila toteaa amerikkalaista spekulatiivista fiktiota käsittelevän artikkelinsa lopussa, että ”välineellistyvä ja välineellistävä poetiikka” voi muodostua ”kannanotoksi siihen, minne 2000-luvun kirjallisuuden ylipäänsä tulisi pyrkiä” (s. 271) – ja täksi pyrkimykseksi esitetään kirjailijan osallistuminen teostensa ja tekijäkuvansa

avulla yhteiskunnalliseen ja poliittiseen keskusteluun, jonka tavoitteena on moniäänisempi maailma.

Kenties kiinnostavinta kokoelmassa – taidokkaiden yksittäisten analyysien ohella – on se tosiasia, kuinka monia ”poetiikkoja” niitä onkaan. Tähän liittyen jää kaipaamaan henkilöhakemiston lisäksi myös asiasanahakemistoa, koska näinkin laajassa teoksessa on terminologista rikkautta ja käsitteellistä moninaisuutta. Edelleen ja toiston uhallakin voidaan kysyä, ovatko esimerkiksi ”implisiittinen tekijä” ja ”sisäistekijä”, joihin molempiin tekstissä vaihtelevasti viitataan, yksi ja sama asia? Yhtäältä puhutaan ”poststrukturalismista” ja toisaalta ”jälkistrukturalismista”, jopa peräkkäisillä sivuilla (ss. 25–26). Kysymyksen herättää myös eräiden varsin pitkien englanninkielisten teoriakirjallisuussitaattien käyttö (vrt. esim. Benjamin Harshav, s. 28, viite 15). Lukijaa palvelisi tämänkaltaisten lainausten suomentaminen. Nämä ovat kuitenkin pieniä kaukusvirheitä muutoin tarkasti toimitetussa työssä.

Paluu tekijyyteen – on kyse sitten tekstikeskeisestä poetiikasta tai kirjailijan yhteiskunnallisesta toiminnasta – on rikastanut 2000-luvun kotimaista kirjallisuustieteellistä keskustelua. *Kirjailijapoetiikat* on tervetullut lisäys tähän keskusteluun. Kyseessä on laaja ja monipuolinen kokonaisuus, joka ei täysin välttä epätasaisuutta liikkueessaan aina välillä suomalaisen kirjallisuuden rajojen ulkopuolelle – mikäli tuollaisia ”rajoja” ylipäänsä on. Myös tekstikeskeinen ja kontekstualisoiva poetiikka ovat teoksessa keskenään jonkinlaisessa hankaus-suhteessa, vaikka joissakin tapauksissa nämä on tuotu esimerkilliseen vuoropuheluun. Artikkelikokoelmaksi teos on joka tapauksessa poikkeuksellisen onnistunut ja huoliteltu kokonaisuus, joka tarjoaa vaihtelevia ja samalla toisiaan täydentäviä näkökulmia kokoavaan aiheeseen sen sijaan, että artikkelit muodostaisivat pelkästään irrallisia saarekkeitä kirjailijapoetiikan laveassa virrassa.

Markku Lehtimäki